

Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı'nda "Gelecektek Haber Vermek"le İlgili Şamanizm İzleri¹

Nesrin GEZİCİ

Öğretim Görevlisi, Karabük Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı

Lecturer, Karabuk University, Department of Turkish Language

<https://orcid.org/0000-0002-3915-2859>

ngezici@karabuk.edu.tr

Öz

Şamanizm, Türklerin en eski inançlarından birinin adıdır. Türk kültürünün oluşmasında şamanizm önemli bir yere sahiptir. Şamanizm, Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte yok olmamıştır. İslamiyeti din olarak benimseyen Türklerin günlük hayatlarında şamanist unsurların varlığına tanık olunmaktadır. Dini baskılara ve yasaklara rağmen halk arasında şamanizmle ilgili inançlar uygulanmaya devam etmiştir.

Bu makalede, şamanizmle ilgili çalışmalar gözden geçirilerek Kısasü'l-Enbiyâ'daki şamanizm izleri konusuna dair bir örnek incelenmiştir. Makalede, şamanizm inançlarının İslamiyetin içinde farklı bir kisveyle var olduğu ve bu inançların kıssalarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Gelecektek haber vermek, şamana toplum tarafından verilen önemli görevler arasındadır. Kısasü'l-Enbiyâ'daki kıssa örneklerinde gelecektek haber veren falcılardan, kâhinlerden, rüya yorumcularından bahsedildiği görülmektedir. Bu kıssalar incelendiğinde şamanizm izlerini tespit etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kıssalar, Şamanizm, İnançlar, Falcı, Kehanet.

Traces of Shamanism: Prophecy in Rabgûzî's Kısasü'l-Enbiyâ

Abstract:

Shamanism is one of the oldest belief systems of Turks. It has a profound impact on the formation of Turkish culture. Shamanism has not disappeared even after the adoption of Islam as religion. The existence of Shamanist elements in everyday live of the Turks are still existent. Despite religious oppression and prohibitions, Shamanist rituals have still being performed.

This article analyzes a sample parable to trace elements of Shamanism in Kısasü'l Enbiyâ (Parables of the Prophets) and reviews earlier studies regarding Shamanism. It is concluded in the article that the beliefs of Shamanism keep existing in Islam in a different form and Shamanist elements continue surviving in parables. Prophecy is among significant missions assigned to the Shaman by the society. Parables in Kısasü'l Enbiyâ mention fortune tellers, soothsayers and dream interpreters predicting the future. Existence of Shamanist beliefs and practices in these parables becomes evident in this study.

Keywords: Parables, Shamanism, Beliefs, Fortune Teller, Prophecy

¹ Bu çalışma, "Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı'ndaki İnanışlarda Şamanizm İzleri" adlı yüksek lisans tez çalışmamızdan üretilmiştir.

1. Şamanizmle İlgili Temel Bilgiler

Şamanizmle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda, araştırmacılar, şamanizmin farklı özelliklerini ele almışlardır. Şamanizmin ne demek olduğu, hangi toplumlarda görüldüğü, şamanın şamanizmdeki yeri, araştırmacıların incelediği konular arasındadır. Bazı araştırmacılar, şamanın şamanizmdeki yerinin nasıl olduğunu derinlemesine incelemeye çalışmış, geçmişten günümüze inançların nasıl değiştiği, bu inançların yok olup olmadığı üzerine çalışmıştır.

Şaman, kendine has eylemleriyle, şamanizmin odak noktasıdır. Bu inanç sisteminde yer alan eylemler onun vasıtasıyla gerçekleştirilir. Şaman, toplumun gözünde bir kurtarıcı, gerçek âlemle öteki âlem arasında aracıdır.

Şamanizmde şamanın önemi, şamanın nasıl şaman olduğu, şamanın görevleri, bu görevleri nasıl yerine getirdiği ile ilgili çeşitli çalışmalar araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar, şamanın şamanizmdeki yerinin önemli olduğunu tespit etmişlerdir. Bu nedenle şamanizmin sınırları çizilirken, tanımı yapılırken hep şamanın varlığına işaret edilir:

A. Yaşar Ocak'a göre, şamanizm, doğuştan şaman olma özelliklerini taşıyan şamanın etrafında dögümlenir. Şamanizmin öznesi şamandır (Ocak 2007: 71).

Şamanın çeşitli görevleri vardır. Şamanın tanımı yapılırken sadece bir otacı, bir büyücü ya da bir din görevlisi olduğu belirtilmez, bunların tamamını bünyesinde bulunduran kişi olduğu belirtilir. Fuzuli Bayat'ın yaptığı tanım içerisinde de bu vurgu karşımıza çıkmaktadır. Bayat, şamanın insanları doğa ile barışık halde yaşamaya çağırma görevinin yanında, doğayı tahrip etmeyi önleyen, bir otacı gibi zarara uğrayanları iyileştiren, bir büyücü gibi ruhların ağzıyla konuşan, bir din görevlisi gibi ritüelleri yöneten kişi olduğunu belirtmektedir (Bayat 2006: 12). Şaman, toplumun karşılaştığı olumsuz durumlarda onların yanlarında yer alır; bir otacı gibi ilaç yapar, hastaları iyileştirir, bir büyücü gibi sihir yapar, diğer âlemle iletişimi sağlar, bir din görevlisi gibi âyin yapar, bu âyinleri o yönetir, âyin sırasında insanlar şamanın istediği eylemleri gerçekleştirir. Şaman, bu âlemle, öteki âlem arasında aracıdır, ruhların insanlardan ne istediğini bilir, ruhlarla konuşur, yaşanan olumsuzlukların sebebini onlardan öğrenir ve buna göre hareket edilmesini sağlar. M. Eliade, şaman için büyücü, sihirbaz, otacı (medicine-man) ya da vecde gelmiş (esrimiş) kişi gibi terimler kullanır. Bunun yanı sıra şamanın ruhgüder olduğunu, ayrıca rahip, mistik ve ozan da olabileceğini söyler (Eliade 2006: 21-22).

Şaman dünya görüşünde, tabiatla toplum birbirinden ayrı olarak değil bir bütün olarak düşünülür. Şamanlığın felsefesi doğa hadiselerine ve doğaüstü varlıklara bağlanır. Şaman felsefesinde evrenle dünya arasında bir dengenin varlığı kabul edilir. Bu dengenin bozulmaması gerekir, şamanın önemli görevlerinden biri bu dengeyi korumaktır. Şamanın, doğa ile topluluk,

maddiyat ile maneviyat, gerçek alem ile öteki alem, toplumla ruhlar arasında aracı bir görevi vardır (Bayat 2006: 22). Aracı konumundaki şaman, evrenle dünya arasındaki dengenin korunmasında rol alır. Şaman, insanların başlarına gelen talihsizliklerin nedenlerini açıklamakla, bu sıkıntıların önüne geçmekle ya da acılarını yatıştırmakla görevlidir (Perrin 2007: 11). Toplumsal işlevini bilen şaman, üzerine düşen görevleri yerine getirir. Görüldüğü gibi şamanizmin tanımında şamanın varlığına ve görevlerine vurgu yapılmaktadır.

Şamanlığın bir din mi yoksa bir inanç sistemi mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Şamanizmin eski Türk dini olduğu konusunda Abdülkadir İnan, Türk şamanizminin başka topluluklarındakinden oldukça farklı ve gelişmiş bir biçimi olduğunu belirterek, “eski Türk dinini, yaygın ilkel şamanizmin bir dalı” olarak kabul etmektedir. Türk şamanlığının öteki Asya kavimlerinde görüleninden farklı olduğunu belirten Ziya Gökalp, şamanizmi Eski Türklerin sihire dair sistemleri olarak kabul eder ve bu dine Toyunizm adını verir. Abdülkadir İnan ise Ziya Gökalp’in Toyunizm dediği terimin Budizme karşılık geldiğini belirtmiştir. İbrahim Kafesoğlu da şamanizmi bir din olarak kabul etmez ve onun bir sihir sistemi olduğunu söyler (Turan 1990: 101). Şamanizmi, bir din olarak kabul eden araştırmacılar, bir dinde var olması gereken hususların şamanizmde olduğunu düşünürler.

Şamanlığı bir din olarak kabul eden bilim adamları olduğu gibi, şamanlığı, din değil de Kuzey Asya topluluklarının dinî duygularını içeren ve öteki âlem varlıklarına hükmeden bir tür kült olarak görenler de vardır. Bu ikinci grup bilim adamlarının bazıları da (M. Eliade, J.P. Roux, H. Tanyu, O. Turan, İ. Kafesoğlu, S. Buluç vb.) özellikle M. Eliade, şamanın bütün merasimleri vecd anında geçirdiğini göz önünde bulundurarak, şamanizmi esrime tekniği olarak adlandırır (Bayat 2000: 24).

A. Y. Ocak da şamanizmi din olarak kabul etmeyen araştırmacılarıdır. Ona göre, şamanizm bugün bir din olarak değil de bir bakıma büyü sistemi olarak görülmektedir (Ocak 2007: 70). Y. Kalafat, şamanizmi bir din olarak kabul etmez. Ona göre şamanizmi (kamizm) din değil inanç olarak değerlendirmek gerekir. Şamanın (kamın) telepatiyle cinlerle, toprakla, ağaçlarla ilişkiye geçip konuşabileceğini ve yer altını kötü (kara) ruhlarıyla görebileceğini söyler (Kalafat 2004: 100).

Ünver Günay ve Harun Güngör’ün birlikte çıkardıkları *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi* adlı eserde de şamanizmin din olup olmadığı konusunda bilgiler yer almaktadır. Onlara göre, şamanizm bir dinden çok, karmaşık bir inanç ve uygulamalardan oluşur ve bu haliyle şamanizmi bir alt kültür olarak varlığını Türklerin arasında sürdüren, Türklerin aslî dinî

formu değil, fakat orada sonradan gelişen "melez" (hybride) bir dinî sihrî-mistik oluşum ve bu çerçevede geleneksel Türk dininin bir tür "dejenerasyon"u olarak değerlendirmek gerekir (Günay, Güngör 2003: 143).

F.Bayat şamanizmin günümüzde bir din olmadığını, dinsel ve toplumsal işlevleri olan pratik bir inanca dayalı, toplumsal talebe cevap veren bir esrime sistemi olduğunu saptandığını belirtir (Bayat 2006: 25).

Bu açıklamalardan şamanizmin din olmadığı görüşünde olan bilimadamlarının çoğunlukta olduğu anlaşılır. Şamanizm bir dinden öte bir inanç sistemi ya da bir esrime tekniği olarak görülmektedir. Şamanizmin, dinî yasakların ve kuralların olduğu bir kitabının olmayışı; bir tek Tanrının varlığına inanıyor olmamaları bu araştırmacıların şamanizmin din olmadığı görüşünde olmalarına sebep olmuştur. Biz de şamanizmin bir din olmaktan çok bir inanç sistemi olduğunu düşünüyoruz. Şamanizm, şaman adı verilen kişinin etrafında şekillenen bir sistemdir. Şaman, ruhlar âlemiyle bu âlem arasında aracı konumundadır ve ruhların insanlardan ne istediğini bilir. Şamanizmde tek Tanrı inancı yoktur. Şaman olan kişi doğuştan şaman olma özelliklerini taşır, çoğu zaman kendisinden önce gelen şaman vasıtasıyla şamanlığı öğrenir. Tüm bunlar, şamanizmin bir din olarak görülmesi için yeterli değildir, o yüzden şamanizmi bir inanç sistemi olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

2. Türk Kültüründe Şamanizm İzleri ve "Gelecektek Haber Verme" Motifi

Türklerin İslamiyeti benimsemeleri uzun zaman almıştır, İslamiyeti benimsedikleri halde şamanizme dair inançları bırakmamışlardır. Fuzuli Bayat'a göre Şamanlık, felsefî pratik bir akımdır ve Türk kültürünün bütün yönlerini kapsar. Türklerin zamanla kabul ettikleri dinler de Şaman öğelerini Türk kültüründen tamamen silip atamaz. Şamanlık, yeni kültür çevresine ayak uydurarak yaşamını sürdürür. Takip ve yasaklar şaman unsurlarını gizli şekilde yeni dinlerin alt yapısına iter, bunlar Türk geleneksel inancını oluşturur ve literatürde bâtil inanç adıyla bilinir (Bayat 2006: 21)

Bâtil inanç olarak adlandırdığımız ve sık sık karşılaştığımız uygulamalar şamanizmle ilgilidir. Şamanizm, Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte yok olmamıştır. İslamiyeti din olarak benimseyen Türklerin günlük hayatlarında şamanist unsurların varlığına tanık olunmaktadır. Dini baskılara ve yasaklara rağmen halk arasında şamanizmle ilgili inançlar uygulanmaya devam etmiştir. Bu şamanist unsurlar, birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve bu konuda çok fazla araştırma yapılmıştır. Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe* adlı kitabında bu konu ile ilgili şunları söylemektedir: "Türk Şamanizmi İslamiyetten sonra da özellikle Anadolu'da İslâmî bir görünüş altında etkisini sürdürmüştür. Öyle ki bugünkü Türk yaşamında bile bu eski dini inanış, görüş ve geleneklerin izlerini bulmak mümkündür. Köprülü Fuat, A.

Kadir İnan ve A. Yaşar Ocak incelemeleri bunu kanıtlamaktadır.” (Turan 1990: 103)

Bugün bizim günlük hayatımızda İslamiyetle açıklayamadığımız bazı inanışlarımız vardır. Kimi zaman bunları bâtil inanç olarak adlandırırız halbuki bu inançlar şamanizmin günümüze yansımından başka bir şey değildir. Şamanizme dair inanç, alışkanlık ve değer yargılarının, bugün de müslüman Türkler arasında, İslamlaşmış görüntüler altında süregeldiği görülmektedir (Canpolat 1975: 19). Birçok araştırmacı bu inançların izlerini masallarda, destanlarda, hikâyelerde tespit etmiştir. Günlük hayatımızda nedenini bilmeden yaptığımız bazı inanışlarımız da şamanizmin bize yansımından başka bir şey değildir.

Enver Kapağan, “Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler” adlı makalesinde şamanizmin yansımaları ile ilgili şunları söyler: “Gerçekten de milletlerin geçmişleri hakkında bilgi edinmek istediğimizde başvuracağımız temel kaynaklar geçmişten günümüze en canlı bilgileri taşıyan ve diğer unsurlara oranla değişimlere en çok direnen veya zor değişebilen unsurlardır. Bu unsurlar, bazen olduğu gibi taşınırken, bazen de kısmi değişimlerle farklı biçimlerde yaşayarak günümüze kadar gelebilen inanç sistemleri ve değer yargılarıdır. Bunun en açık örneğini Türk halklarında görmekteyiz. İster Orta Asya’da kalan halklar olsun, ister Orta Asya’dan göç etmiş olanlar olsun bin yıldır İslamiyeti kabul etmelerine rağmen en eski dinleri olan Gök Tanrı inancına ve Şaman geleneklerine ait birçok unsuru günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Bunların bir kısmı hiç değişmeden kültür veya dini hayatımızda varlığını devam ettirirken, bir kısmı da yeni dinin kural ve kaideleri ile özdeşleştirilerek yaşatılmaktadır. Bu yönü ile Gök Tanrıçılık ve bu inanç sisteminin ne denli derin bir geçmişe ve köklü bir yapıya sahip olduğunu da anlamaktayız.” (Kapağan 2014: 803-804) Şamanizme ait pek çok unsurun varlığını günümüzde çeşitli kisvelerde yaşatmaya devam etmekteyiz.

M. Canpolat, “*Divanü Lugati’t-Türk’te Şamanizm İzleri*” adlı makalesinde, bugün müslüman olmuş Türklerde şamanizm kaynaklı inançların, değer yargılarının, alışkanlıkların bulunduğunu söylemiş, Divan’daki şamanizme dair kelimeleri çıkarmıştır. Canpolat, günlük hayattaki şamanizmle ilgili olduğunu düşündüğü inançlardan örnekler verdiği makalesinde Divanü Lugati’t-Türk’teki şamanizmle ilgili kelimeleri, madde başlarına ayırarak incelemeyi uygun görmüştür. “*Falcılık ve Kehanet*” başlığında, şamanist kavimlerde falcılığın büyük önem taşıdığından, şamanların falcı ve kâhin olmalarından bahsetmiştir. Kâşgarlı Mahmud’un eserinde, falcılık ve kehanetle ilgili “ırk, ırkladı” kelimelerine yer verdiğini, ayrıca kamların nasıl fal baktıkları konusunda açıklama yapmadığını tespit etmiştir (Canpolat 1975: 19-34). Kâşgarlı Mahmud’un Türklerin tarihi, edebiyatı, âdetleri,

gelenek-görenekleri, inanışları hakkında bilgiler verdiği *Divanü Lugati't-Türk* adlı eseri üzerinde yapılan bu çalışma, şamanizme dair izlerin varlığını göstermesi bakımından bizim için son derece önemlidir.

Abdülkadir İnan, yayımladığı birçok makalesinde şamanist unsurların günlük hayatımızda, edebî eserlerde varlığını ispat etmiştir. Özellikle "*Altay Şamanlığına Ait Maddeler*", "*İslâm Türklerinde Şamanizm Kalıntıları*", "*Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*", "*Dede Korkut Kitabındaki: Eski İnançlar ve Gelenekler*", "*Divanü Lugati-t Türk'de Şamanizme Ait Kelimeler*" adlı makaleleri bize şamanist usurların varlığı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (İnan 1998a ve İnan 1998b).

Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri* adlı eserinde Bektaşî Menâkıbnâmelerindeki şamanizme dair izlerin varlığını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bektaşî Menâkıbnâmelerindeki bazı motiflerin İslamiyetle ilgisinin olmadığını, bu motifleri açıklarken şamanizmden yardım alınması gerektiğini vurgulamış, bunları alt başlıklar halinde incelemiştir (Ocak 2007: 70-74, 141- 183).

Şamanizm izleri masallar üzerinde de görülmektedir. Anadolu Masallarındaki Şamanizm İzleri ile ilgili basılmamış iki yüksek lisans tezi vardır (Yıldırım 2004; Sodzawiczny 2000).

Türk Edebiyatı'nda destanlarda, masallarda, halk hikâyelerinde şamanizme dair unsurlar görülmüştür ve bu konuda araştırmacılar çok fazla araştırma yapmış, bunları yayımlamışlardır. Gerek makalelerde gerekse sunulan bildirilerde, yayımlanan kitaplarda bu konu ile ilgili tespitler dile getirilmiştir. Biz de dinî bir eser olan Kısasü'l-Enbiyâ'da şamanizm kaynaklı motiflerden birini bu makalede ortaya koymaya çalışacağız.

3. Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı

Kısasü'l-Enbiyâ, Harezmi Türkçesi dönemine ait bir eserdir. Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçiş dönemini oluşturmaktadır. Harezmi Türkçesi, Harezmi denilen bölgede, Oğuz, Kıpçak ve Kağılı boylarının yerleşik hayata geçmeleri sonrasında oluşmuştur. Bu Türkçe, Türk dilinin doğu grubunda yer alan Karahanlı Türkçesi, güney-batı kolunu oluşturan Oğuz Türkçesi ile kuzey-batı kolunu oluşturan Kıpçak Türkçesinin dil özelliklerini içermektedir (Ata 1997: XXII - XXIII).

Eserin yazarı Nâsırüddîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî'dir. Rabgûzî, eserinin girişinde Ribat Oğuzlu, Burhan'ın oğlu ve kadı olduğunu ifade etmiştir. Eserini, M.1309 (H. 709)- M. 1310 (H. 710) yıllarında yazmıştır (Bu tarihi kendisinden öğrenmekteyiz.) . Rabgûzî, "Giriş" kısmında esere başladığı tarihi ve "Hatime" kısmında tamamladığı tarihi ifade etmiştir. Rabgûzî, eserini Nâsırüddîn Tok Buga'ya sunmuştur, bunu kendisi eserinin sonunda dile getirmiştir. Tok Buga hakkındaki bilgiler, Rabgûzî'nin verdiği bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Bu bilgiler ise şunlardır: Tok Buga, küçük yaşta bey

olmuştur ve Moğol'dur, sonradan müslüman olmuştur, müslümanların güvendiği biridir ve Nâsırüddîn künyesini taşımaktadır (Ata 1997: XI - XIII).

Kıyasü'l-Enbiyâ, peygamber kıssalarını konu almaktadır. İslamiyetin kabul ettiği peygamberlerin kıssalarının yanı sıra àAvac bin àAnnak, Harut ve Marut gibi kıssalar da yer almaktadır (Ata 1997: XIV).

Harezmi Türkçesinin karakteristik dil özelliklerini yansıtan bu eser, kültür tarihimiz ve edebiyatımız açısından önemli bir eserdir. Rabgûzî, bize sadece döneminin dil özellikleri ile ilgili bilgi vermemiş aynı zamanda bize o dönemin sosyal hayatı ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu konu araştırmacılar açısından ilgi çekicidir çünkü 14.yy sosyal yaşamına dair izleri bu dini içerikli eserimizde görmemiz mümkündür.

3.1. Rabgûzî'nin Kıyasü'l-Enbiyâ'sında Şamanizm İzleri

Türk boylarının İslamiyete geçişleri uzun yıllar almıştır. İslamiyetle ilk tanışmaları VII. yüzyılın birinci yarısında, Arap ordularının İran'ı fethetmesi sonrasında gerçekleşmiştir. Türklerin İslamiyeti din olarak benimsemeleri '300' yıllık bir zamanı içermiştir ve Türkler X. yüzyılda İslamiyete geçişlerini tamamlamışlardır. Sürecin bu kadar uzun sürmesi normaldir. Çünkü bireylerin, toplumların, ulusların, yeni karşılaştıkları, din, felsefe, sanat gibi alanlardaki akımları hemen kabul edip benimsemeleri beklenemez (Turan 1990: 112).

"İnanç, kişinin günlük yaşantısını etkileyen, hal ve hareketlerini etkileyen bir kavramdır." (Yıldırım 2004: 76) Türkler, İslamiyetle karşılaştıkları zaman, var olan inançlarını hemen bırakmamışlardır. İlk çıkışının ne zaman olduğu kesin bilinmeyen şamanizm, Türklerin, hayatında önemli bir yere sahiptir. İslamiyeti din olarak kabul ettiklerinden sonra da yapılan tüm baskılara ve zorlamalara rağmen şamanizmle ilgili inançlarını, alışkanlıklarını devam ettirmişlerdir. İslâmî kisve altında günlük yaşamlarındaki eylemlerini sürdürmüşlerdir.

M.Canpolat, Divanü Lugati't- Türk'teki şamanizm izlerinin yansımalarını incelediği makalesinde konuyla ilgili şunları söylemektedir: "Toplum yapısının değişmesi her zaman kolaylıkla olmamakta, inançlar, alışkanlıklar ve değer yargıları yüzyıllar boyunca sürüp gitmektedir. Bugün de müslüman Türkler arasında şamanist inançların, İslâmlaşmış görüntüler altında süregeldikleri görülmektedir. Ayrıca peygamberlerle ilgili kıssalara ve dinsel hikâyelere sonradan eklenen birçok ayrıntıda, yerli hikâye motiflerinin İslâmî bir kişiliğe büründükleri görülmektedir." (Canpolat 1975: 19)

Bizim bu makalemizin esası, Kıyasü'l-Enbiyâ'daki şamanizmle ilgili izlerden bir örneğini ortaya çıkarmaktır. Eserimiz, dinî bir eserdir, peygamber

kıssalarını konu alır. Bu kıssalarda, şamanizmle bağlantılarının olduğunu düşündüğümüz inançlara rastlamaktayız. Biz, bu inançlardan "gelecektek haber vermek" inancının şamanizmle ilgilerini ortaya koymaya çalışacağız. Söz konusu konuyla ilgili kıssalardan örnekler alacağız ve bunları Türkiye Türkçesine aktararak şamanizmle ilgisini gözler önüne sereceğiz.

3.2. Gelecektek Haber Vermek

Şamanın görevlerinden biri de gelecektek haber vermektir. Şaman; bilinmeyen âlemdeki şeylerden haberdardır, bunları insanlarla paylaşır.

Şamanların gayptan ve gelecektek haber vermeleri konusunda uyguladıkları iki ana usulun olduğu bilinir. Bunlardan birincisi Şamanın ruhunun geçici olarak bedeninden ayrılıp gizli âlemlerde dolaşarak gayb bilgilerini almasıdır. Diğeri de göğeyi yükselerek Tanrı'nın yanına gidip gelecekte olup bitecekleri bizzat Tanrı'dan öğrenmesi şeklindedir (Ocak 2007: 153). Bu iki usulu de kullanan şaman, gelecekle ilgili kehanetlerde bulunması ve bilinmeyen âlemle ilgili bilgiler vermesiyle insanlar tarafından önemsenir. İnsanlar, bilinmeyenle her zaman çok fazla ilgilenmişlerdir, gelecekte ne olacağı konusunda fikir sahibi olmak isterler, bilinmeyen âlemin nasıl olduğunu merak ederler. Şamanlar, bu iki merakı da giderirler.

Şamanizmdeki "gelecektek haber vermek"le ilgili alanın ilgili araştırmacıları çok çalışma yapmıştır. Abdulkadir İnan bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"Falcılık şamanizmin başlıca unsurlarından biridir. Fal eski Türkçede ırk kelimesiyle ifade edilmiştir. Mahmud Kâşgârî *ırk* kelimesini "falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek" diye açıklamaktadır. (Divanü Lugatî't- Türk I, 45; tercüme 42). Besim Atalay'ın çevirmesine ilâve ettiği nota göre "bu kelime Türkiye'nin birçok yerlerinde kader, talih, fal anlamında kullanılmaktadır. İrkim açıldı- talihim açıldı demektir"; "kam ırkladı" cümlesinin izahını yaparken şu notu ilâve ediyor: "Batı Anadolu'da ve hele Kütahya vilâyetinin bazı yerlerinde "ırk bakmak" fala bakmak anlamındadır (cilt III, 443). ... Şamanistler arasında fal anlamına gelen yaygın kelime *tölge'*dir... Falcılar fal açmak için kullandıkları nesneye göre muhtelif ad alırlar. Hayvanların kürek kemiğine bakıp geleceği keşfedenlere "yağrınıcı" koyun tezekleriyle fal açanlar "kumalakçı" muhtelif şeylerden mânalar çıkaran falcılara "ırımçı" denir. ... Bütün bunlardan anlaşılıyor ki "kürek kemiği" falı en eski şamanizmin kalıntılarından biridir..." (İnan 2000: 151-152)

Fal anlamına gelen "ırk" kelimesi adının Uygurlara ait "İrk Bitig" adlı kitapta geçtiğini görmekteyiz. Runik harfleriyle yazılmış bu kitap 65 paragraftan oluşan 65 ayrı fal olarak değerlendirilir. Söz konusu kitapla ilgili İ.V. Stebleva'nın Halil İbrahim Usta tarafından çevrilen bir makalesi vardır. Bu makalede İrk Bitig'de yer alan sembollerin kavramsal temelleri hakkında bilgi verilmektedir. Makalede bizim konumuzla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz yerlerin olması ilgi çekicidir:

“İçerik bakımından Irk Bitig’deki 65 şiirsel minyatür, farklı türden birkaç grup metin içermektedir: insan ve hayvan yaşamından alınma gerçek konular, mit ve masal kaynaklı konular, doğa betimlemeleri, öğütler ve ahlakî hikmetler. Daha önce de söylendiği üzere, her bir bölüm, burada anlatılanlardan mantıksal olarak ortaya çıkan "bu iyidir" veya "bu kötüdür" şeklindeki bir çıkarım ile sona ermektedir. Hayvan tasvirleri ve onların içinde bulunduğu epizotların çoğu tamamen gerçekçi olmakla beraber, bunların özellikle Irk Bitig metninde zikredilmiş olması, hiç şüphesiz Orta Asya ve Sibiry halklarının Şamanizm öncesi ve Şamanist inançlarına mitolojik bir değinme ve işaret etme niteliği taşımaktadır; zira bunlar şu veya bu şekilde Türk, Moğol, Ugor ve Mançu-Tunguz halklarının inançları ile bağlantılıdır. Dolayısıyla Irk Bitig, farklı kökenlerden dinî-mitolojik tasavvurların izlerinden bir karışımı arz etmektedir ve metindeki inançlar, öyle görünüyor ki, dinî-mitolojik bilincin en alt düzeyini oluşturmaktadır.” (Stebleva 1992: 199-200)

Türklerin ve Moğolların eski dinleri hakkında bilgi veren Roux, “kehanet”le ilgili şunları söylemektedir:

“Eski Türkçede “kısmet”, “şans” ve “kehanet” diye çevirebileceğim kavram için iki terim vardır; “bunlardan biri iyi tanıdığımız ırk kelimesidir; diğeriye öger’dir. “Kehanette bulunmak”, “kısmete danışmak” anlamında olan ırkla, Kaşgarlı tarafından bir Şaman eylemi olarak belirtilmektedir. Ancak bu yorum belki de hatalı bir şekilde yapılmıştır, çünkü Codex Cumanicus buna karşılık *kamlık et*, yani “kam olmak” şeklinde bir açıklama vermektedir. Moğol tili *tölge* kelimesini kullanmaktadır ve bu kelime günümüzde falcılığın birçok türünü adlandırır...Yakın tarihte İslamiyeti kabul etmiş, ama eski yapısını korumuş toplumun katmanlara ayrıldığını yalnızca *Kutadgu Bilig*’de görüyoruz. *Kutadgu Bilig* toplumsal katmanların doruğuna Muhammed’in soyundan gelen kimseleri, sonra bilginleri ve üçüncü sıraya da hekimleri koymaktadır; dördüncü sıraya düş yorumcularını, ardından müneccimleri, şairleri, köylüleri, tüccarları vs’yi sıralamaktadır. Bu sıralamadan, kehanetin yüksek bir makam olduğu ve bunu uygulayanların belirli şekilde el üstünde tutuldukları anlaşılıyor.” (Roux 2002: 86-87)

Şamanizmi bir din olarak nitelendiren araştırmacılarından olan Potapov, *Altay Şamanizmi* adlı kitabında yazılı tarihî kaynakların önemli bir yere sahip olduğundan bahseder. Potapov’a göre Irk Bitig, Altay Şamanizmi araştırmaları için önemli bir kaynaktır: “Eski Türklerde Şamanizm edebiyatta özel bir çalışmayla yansıtılmıştır ve “Fal Kitabı”, (Irk Bitig) bunun elimize ulaşan şimdilik tek kanıtıdır.”. (Potapov 2012: 8)

Potapov, *Irk Bitig*'i şamanizme ait bir kanıt olarak görülmesi gerektiğini şöyle açıklamaktadır:

“ ‘Fal kitabı’nın Maniheist topluluğa (Bunlar Türkler, özellikle Uygurlar arasında mevcuttu) yazılmış olduğu notunun çeşitli nedenleri olabilir. El yazması, Maniheizm’i Türkler arasında yaymaya çalışan bu dinin din adamlarına, bölgedeki Türklerin gerçek dinleri Şamanizm hakkında bilgi veren kılavuz olarak tavsiye edilebilirdi. Şamanistlerin geleneksel dinleri hakkında bilgiye sahip olmak, hem Şamanizm’le mücadele edebilme, hem de Maniheizm’i yayabilmek amacıyla Şamanizm’in bazı unsurlarını Mani kültürüne uyarlayabilmek açısından önemliydi. Merkezî ve Orta Asya’ya ilişkin bu gibi maksatları, Müslümanlar da Budistler de gütmekteydi... Diğer taraftan Şamanistler, kendi dinlerini korumak için diğer dinlerin varlığına göz yummaktaydılar. Bu konuda S. Y. Malov haklı olsa gerektir. O, Doğu Türkistan Uygurları üzerinde yaptığı araştırmasında Şamanizm’in var olmasını İslam dinine bağlamaktadır. Çünkü O’na göre, bu dine uyum sağlayarak onun karakterlerini ve tören formüllerini kullanarak Şamanizm varlığını sürdürmüştür. Bu Şamanist el yazmalarına (risale) yansımıştır. Bunun en iyi örneğini Kırgızlarda görmekteyiz. Onlar İslam dinini kabul ettikten sonra da eski Türk dönemlerine kadar uzanan *Tengri, Umay ve Yersu*’ya dua şeklindeki Şamanist inançlarını koruyup yaşatmışlardır. Kırgız Şamanları (bakşı), ayinlerini Müslüman duaları şeklinde, yani peygambere ve diğer kutsallara dualarla başlar ve bitirirlerdi.” (Potapov 2012: 42)

Bu açıklama, bizi bu makeleyi yazmaya götüren amaçla ilgilidir. Şamanizmin İslamî kisve altında daha önce de bahsettiğimiz batıl inançlarda bugün de geçmektedir. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra tüm inançlarını bırakmamış bunları İslamiyet’in öğeleri içinde yedirerek yaşatmaya devam etmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, şamanların kehanet sahibi olmalarıyla ilgili şöyle bir örnekle açıklama yapar:

“İbni Sîna el-İşârât’ta Şamanların gayba ve geleceğe dair haberler verdiklerini kaydettikten sonra şöyle bir yorumda bulunmaktadır: “Bazı kimseler vardır ki, bu hususta (gaipten ve gelecekte haber verme konusunda) hisleri şaşkırtacak ve akıllara durgunluk verecek birtakım işlerden faydalanırlar. Hislerin şaşkınlığa uğradığı ve akla durgunluk geldiği esnâda hayal gücü belirli bir noktaya tevcih olunacak olursa, gaybı algılayan kuvvet bu hususta tamamıyla hazırlanmış ve gaybı kabule kabiliyet kazanmış olur. Türkler geleceğe ait malûmat alabilmek için kâhin’lere (Şaman) müracaat ederler.

Görüldüğü üzere İbn Sîna’nın bu yorumu gayet açıktır ve eski Türkler’de Şamanların önemli bir fonksiyonlarının açıklamasını yapmaktadır. Cüveynî de Uygurlar’da Kam’ların (Şaman) kendilerine yardıma gelen şeytanlar aracılığıyla gelecekte vukû bulacak olan hadiseleri öğrendiklerini iddia ettiklerini yazmaktadır. Bunlara göre, şeytanlar kendi çadırlarının penceresi

önüne gelerek bu bilgileri aktarmaktaydılar. Cüveynî bu bilgiyi verdikten sonra “herhalde birtakım fena ruhlarla bu Şamanların dostluğu vardı” demek sûretiyle kendinin de buna inandığını göstermiş olmaktadır.

XIII. yüzyılda Moğol Şamanları da geleceğe dair haberler naklederlerdi. Mengüç Han’ın baş Şamanı bu konuda çok mahir olup söylediklerine kesinlikle inanılırdı. Aynı şekilde Kumanlar’da da Şamanların gelecekle ilgili kehânetlerine büyük itibar beslenir, bu kehânetlerin Tanrı tarafından bildirildiği sanılırdı.” (Ocak 2007: 152)

Rüyaların bir kısmı gelecekte haber verir. Şamanın, ruhanî dünyayla bağlantısı vardır, bu sebeple şaman rüyaları yorumlayabilir, onların neyi ifade ettiğini çıkarabilir.

Şaman toplulukların çoğu, rüyaları, öteki dünyadan gelen kehanetler olarak kabul eder, bu dünyada gerçekleşecek olanı öteki dünya daha önceden bildiğini düşünmektedirler. Öteki dünyayla kurulan düşsel iletişim farklı nitelikler gösterir. Sadece öteki dünyayı “görmeyi” sağlayan rüyaların veya “gerçek” oldukları ortaya çıkan rüyaların sahibinin, şamanlık yeteneği taşıdığı varsayılır; çünkü şamanların temel görevi “görmek”, anlamak ve öngörmektir. (Perrin 2007: 37)

Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* adlı kitabında “Rüyalar ve Türk Mitolojisi” adlı başlığında rüyaların Türk mitolojisindeki yeri hakkında bilgi vermiştir:

“*Rüyalar ve rüyaların yorumu*, bütün insanlığın düşünce tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bu inanışlar şimdi de devam ediyorlar. Ancak her kavmin hayatında ve kendi kültür çevrelerinde müşterek ve birleşik olan, bazı inanış ve düşünceler vardır. Özellikle rüya yorumları, tarihin ve Türk kavminin çok derinliklerinden gelen, inanış ve geleneklere göre kalıplaşmış ve sınırlanmıştır. Herkes rüyayı, anne ve atasından duyduğu gibi yorumlamış ve bu kalıplar, dünden bugüne, bazı değişme ve gelişmelerle gelmişlerdir. Tabii olarak bu yorumlarda Türklere, diğer dinler ile İslâmiyetten de bazı tesirler gelmiştir. Ancak araştırmacı, bunları birbirinden ayıklayan bir kesimdir.”

Ögel, alt başlıklar halinde hangi eserlerde rüyaların yorumu ile ilgili bilgilerin olduğunu maddelendirmiştir: “1. Göktürklerde Rüya ve Rüya Yorumu, 2. Dede Korkut’ta Rüya ve Rüya Yorumları, 3. Kutadgu Bilig’de Rüya Yorumu, 4. Türk Destanlarında Bazı “Rüya” Tipleri”. Bu maddeleri de alt başlıklarla açıklamıştır (Ögel 2014b: 725-736).

Tüm bu maddeler, rüya yorumlamanın Türk kültüründe ayrı bir yere sahip olduğunu bize göstermektedir. Kuşkusuz bu ögeler günümüze kadar gelerek etkisini sürdürmektedir.

3.3. Kısasü'l-Enbiyâ'da "Gelecektek Haber Vermek"le İlgili Şamanizm İzleri

İslami eserlerden biri olarak anılan Kısasü'l-Enbiyâ'da şamanist izlerin varlığına dair bu çalışmamız dinler tarihinde hiçbir unsurun tamamen bırakılmadığını, "batıl inanç" kisvesinde kültürel boyutta hâlâ yaşamakta olduğunu göstermektedir.

Kısasü'l-Enbiyâ'da falcılardan, düş yorumlayan kâhinlerden bahsedilir. Bu bahsedilen yerler şunlardır²:

Örnek aldığımız ilk iki kıssada rüya yorumcularından bahsedilmektedir.

1. *Nemryd tüş kördi bir úoçúar kelip taòtını süsüp aòtaru salur, tañdası yorumçı müneccimlerini kÂhinlerni yıap sordı. Aydılar: bu yıl içinde bir oàul tuàar, seşin mülküñ añıñ elginde òarÂb bolur tēp aydılar. Anı işitdi erse yüklüg òatunlarnı youlap úayu òatun oàlan tuàursa òltürtdi, úız tuàsa úoddi. (38r 1-4) (Úiããa-i İbrÂhim-i Òalil)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "tüş kördi", "bir úoçúar kelip taòtını süsüp aòtaru salur", "yorumçı müneccimlerini", "kÂhinlerni".

Türkiye Türkçesi ile: Nemrud düş gördü bir koç gelip tahtını süsüp alt üst ederek bırakır, bir sonraki gün rüya tabir eden müneccimlerini toplayıp sordu. Söylediler: bu yıl içinde bir oğul doğar, senin memleketin onun elinde harap olur diye söylediler. Onu işittiğinde hamile kadınları yoklayıp hangi kadın oğlan doğursa öldürdü, kız doğsa bıraktı.

2. *Ançada Reyğân melik tüş kördi. Reyğân maèlisi suw úanmış tēmek bolur. Erte úoptı kÂhinlerni úndetdi, aydı: tüşüm bolur teñiz úıraaında olturur-men, teñizdin yētti sıar çúar tüşleri sarıa, yüzleri aú, emükleridin süt aúar. Úamuàı körkliğ semiz yana yētti sıar kördüm aruú, arúalarında toà olturmuş, aruúhúdn süñekleri körünür körmek yaman, emüklerinde süt you, erinleri yarılđan, tişleri toñuz tişi teg, burnı yaàan burnı teg. Bu yētti aruú sıar ol yētti semiz sıarđa óamle úilurlar, olar úaçar aruú sıarlar yeter. Aruú sıarlar [semiz sıarlar]nı yutar alarnıñ úursaúında hiç nemerse körünmes. Anı tañlap tururda yētti baş buàday kördüm teñizdin úner, boyları tiñ. Ol aruú sıarlar anı yēgeli barurlar, alar yemes erken yētti baş úuruà buàday çúar, tegme bir úuruà buàday yaş buàdayaà çulàalıp ola[r]nı úuruturlar. Anı tañlap tururda bir yēl úopar ol yētti baş úuruà yaş buàdaylarnı ol yētti sıarını you úılır. Anı körüp úorútum oyàandım tēp muèabbirlerge tüşüm yoruà[in] yoruñ tedi. Úavluhu taèÂLÁ: [XII: 43]³. Muèabbirler Yÿsuf taèbirin bilmediler, üç kün mühlet tilediler tüş yoruàın tilep tapmadılar. Úç kúndin soñ yana sordı úorúunçđın aydılar: munıñ yoruàın bile almas-miz. (89r 17-21, 89v 1-10) (Úiããa-i Yÿsuf-ı äiddü)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "Reyğân melik tüş kördi", "kÂhinlerni úndetdi", "tüşüm bolur", "muèabbirlerge tüşüm yoruà[in] yoruñ", "Yÿsuf taèbirin bilmediler".

² Buradan itibaren bu kıssalar Aysu Ata'nın "Úiãããü'l-Enbiyâ I" adlı kitabından alınmıştır.

³ Yusuf Suresi: 43. Ayet (12/43)

Türkiye Türkçesi ile: Öylece Reyyân hükümdar düş gördü. Reyyân'ın mânası suya kanmış demek olur. Sabah kalktı kâhinleri çağırtdı, söyledi: düşüm olur deniz kenarında oturuyorum, denizden yedi sığır çıkar tüyleri sarı, yüzleri ak, memelerinden süt akar. Hepsı güzel semiz yine yedi sığır gördüm zayıf, arkalarında toz oturmuş, zayıflıktan kemikleri görünür görmek kötü, memelerinde süt yok, dudakları yarılmış, dişleri domuz dişi gibi, burnu fil burnu gibi. Bu yedi zayıf sığır o yedi semiz sığıra saldırır, onlar kaçar zayıf sığırlar yetişir. Zayıf sığırlar semiz sığırları yutar onların kursağında hiçbir şey görünmez. Ona şaşırduğımda yedi baş buğday gördüm denizde yetişir, boyları dik. O zayıf sığırlar onu yemeye giderler, onlar yemeden önce yedi baş kuru buğday çıkar, her bir kuru buğday yaş buğdayı sarıp onları kuruturlar. Ona şaşırduğımda bir yel yükselir o yedi baş kuru yaş buğdayları o yedi sığırı yok eder. Onu görüp korktum uyandım diye rüya tabir edenlere düşümün tabirini tabir edin dedi. Kavluhu taâlâ: [XII: 43]. Tabir edenler Yusuf tabirini bilmediler, üç gün mühlet dilediler düşün yorumunu arayıp bulmadılar. Üç günden sonra yine sordu korkudan söylediler: Bunun tabirini bilemedik.

Úiãã-i İbrâhîm-i Ôalil ve Úiãã-i Yÿsuf-ı âuddiú kıssalarında düş yorumlayan münecimlerden bahsedilmiştir. Bunun şamanizmle bağlantılı olduğunu düşünüyoruz. Şamanlar da düş yorumlayan, gelecekteki olayları bilen kişidir.

Nemrud'un ve Reyyân hükümdarının düşünün yorumlandığı belirtilen bu kıssalarda düş yorumlayan münecimlerden bahsedilmiştir. Görülen rüyaların geleceğe dair bir izinin olduğu ve bu izin ne olduğu anlatılmıştır. Şamanizmde değişik şekillerde adlandırılan "şaman, kam, bakşı"nın önemli görevlerinden biri de görülen rüyanın kendisine sorulduğunda "vecd" halindeyken bu rüyayı yorumlayabilmesidir. Roux bu konuda *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* adlı kitabında rüya yorumunun şamanizmle ilgili olduğunu vurgular. Roux düş yorumunun özünde Şamanizmle çok yakından bağlantılı olduğunu söyler. O'na göre uykunun kimi zaman "geçici ölüm" sayılması ve rüyanın da ruhun serseri şekilde dolaşması veya başka bir ruhun ziyareti olarak kabul edilmesi bu durumu açıklar niteliktedir (Roux 2002:93).

Günümüzde de rüyaların geleceğe dair yorumlarının olduğu düşünülmektedir. "rüya tabirleri" diye adlandırılan rüyaların yorumu, insanların her daim ilgisini çekmiştir. Türkiye Türkçesinde rüyayla ilgili kullanılan "rüyası çıkmak, rüyasında görse hayra yormamak, rüyasına (veya rüyalarına) girmek, rüyasında bile görememek" deyimleri insanların üzerinde rüyaların etkisini gösterecek niteliktedir. Hatta halk arasında ilk defa gidilen evde yastık altına konulan anahtarın bir değeri vardır. İnanışa göre orada ilk gecesini geçiren kişinin rüyası gerçek olur.

Şamanın önemli görevleri arasında olan "gelecektek haber vermek"le ilgili Kısasü'l-Enbiyâ' da yedi örneğin olduğunu görmekteyiz:

1. *Édları boldı erse İbrÂhîmâa aydılar: birge çúalıñ tēp. İbrÂhîm aydı: men nücÿm èilminde baúdım maña aarırlú kelir teg turur çúúa bilmez-men tēdi. Ol rÿzgÂrda nücÿm èilmi yawlaú àÀlib erdi, anı tutar erdiler, İbrÂhîmni úoêup bardılar, İbrÂhîm bir balúa aldı but-òÀneàa kirdi butlarıñ başın, úolların kesip pÂre pÂre úıldı, úatdı. (39v 7-11) (Úiããa-i İbrÂhîm-i Òalil)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "men nücÿm èilminde baúdım", "ol rÿzgÂrda nücÿm èilmi yawlaú àÀlib erdi".

Türkiye Türkçesi ile: Bayramları olduğunda İbrahim'e söylediler: birlikte çıkalım diye. İbrahim söyledi: ben yıldızlar ilmine baktım bana hastalık gelir gibidir çıkamam. O dönemde yıldızlar ilmi çok üstündü, onu tutarlardı, İbrahim'i bırakıp gittiler, İbrahim bir balta aldı puthaneye girdi butların başını, kollarını kesip parça parça yaptı, kırdı.

O dönemde nücûm ilminin yaygın olduğu görülmektedir Hz. İbrahim de bu önemin farkında biri olarak insanlara yıldızlar ilmine baktığını kendisine hastalığın geleceğini gördüğünü ve bu sebeple dışarı çıkamadığını söyleyerek onları ikna etmiş ve puthaneye girip oradaki putların başını, kollarını kesip parça parça yapmıştır.

İnsanlar, yıldızların gelecekle ilgili bilgi verdiğine inanırlar. Şamanlar da yıldızlara bakarak kehanette bulunabilirler.

2. *İdrisge nücum èilmin bérdim erse Muóammed Resÿlu'llÂhnı tamuà yulduzlarındın öte keçürdüm, yulduz yüzüşi anıñ úze bolmasun tédim. (206v 9-10) (Úiããa-i velÂdet-i Muóammed, kıssasında "Muóammed ResÿluellÂh èArap kÂfirlerin imÂnúa daèvet úlâan sözleri" maddesi)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "İdrisge nücum èilmin bérdim erse".

Türkiye Türkçesi ile: İdris'e yıldızlar ilmini verdimse Muhammed Resulu'llâh'ı cehennem yıldızlarından öte tarafa geçirdim, yıldız yüzüşü onun üzerine olmasın dedim.

Burada da nücûm ilmi geçmektedir.

3. *Olarnıñ sözleri Mekkede yörüyür erdi, Şâm vilâyetinde bir fÂl açâuçı òatun bar érdi, aña kişi iêa bérin ol ma óükm úlsa anıñ sözünçe úılıñ tédiler. Barıp sordular érse èAbdu'llÂhnı turàuzuñ taúı on tewe turàuzuñ úurèa salıñ tewe atınàa çúusa teweni úurbÂn úılıñ èAbdu'llÂh úalsuñ, èAbdu'llÂh atınàa çúusa yana on tewe arturuñ, úurèa salıñ úariú birle onar onar arturuñ, úurèa salıñ. (50r 11-16) (Úiããa-i èİsmÀèil)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "fÂl açâuçı òatun bar érdi", "ol ma óükm úlsa anıñ sözünçe úılıñ".

Türkiye Türkçesi ile: Onların sözleri Mekke'de geçerliydi, Şam vilayetinde bir fal açıcı kadın vardı, ona kişi (birini) gönderin o da emretse onun sözünce yapın, dediler. Varıp sorduklarında Abdullah'ı ve on deve(yi) bırakın, kura çekin deve adına çıksa deveyi kurban kılın Abdullah kalsın,

Abdullah adına çiksa yine on deve artırım, kura çekin bu yöntemle onar onar artırım, kura çekin.

Fal bakan kadının olduğu geçmektedir. Şamanlar da fal bakarak gelecekte olacak olayları bildirir.

4. *Aymışlar: Yusufnıñ yêti úat sarÁyı bar erdi, barça tamları altın kümüş birle bezeklig, yiaaçları èaúúú birle. Ol yêti úat sarÁylarını túrlüg túrlüg nerseler birle bezedi, ilk úat sarÁyda Miâr uluàların olturtdı, barça yipek tonluà altın úurluàlar. Ekinçi ewni yaşıl [bezek] birle bezedi beglerni olturtdı, üçünçi ewni úızıl bezek birle bezedi bahÁdırlarını olturtdı, törtünçi ewni nesc birle bezedi aú saúallıàlarını olturtdı, beşinçi ewni lÁleler birle bezedi müneccimlerini anda olturtdı, altınçı ewni yıpar birle bezedi anda dÁniş-mendlerini olturtdı, yêtinçi ewni çeçekler birle bezedi öz tapuàçılarını birle altın taòt úurup özi taòt úze olturtdı. (101r 21, 101v 1-7) (Úiããa-i Yÿsuf-ı áiddiú)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: “beşinçi ewni lÁleler birle bezedi müneccimlerini anda olturtdı”.

Türkiye Türkçesi ile: Söylemişler: Yusuf’un yedi kat evi vardı, bütün duvarları altın gümüşle işlenmiş, ağaçları akikle. O yedi kat evleri türlü türlü nesnelere süsledi, ilk kat evde Mısır büyüklerini oturttu, bütün ipek elbiseli altın kemerliler. İkinci evi yeşil süsle süsledi beylerini oturttu, üçüncü evi kızıl süsle süsledi yiğitlerini oturttu, dördüncü evi dokuma ile süsledi ak sakallılarını oturttu, beşinci evi lalelerle süsledi müneccimlerini orada oturttu, altıncı evi misk ile süsledi orada âlimlerini oturttu, yedinci evi çiçeklerle süsledi kendi hizmetçileriyle altın taht yapıp kendisi taht üzerine oturdu.

Hız. Yusuf’un evinin beşinci katına müneccimleri oturtmuştur, o dönemde müneccimlere verilen önem örnek metinde görülmektedir.

5. *AllÁhu taèÀlÀ nÿri, Muóammed nÿri áıfatı Ádem úiãasında bitildi, ol nÿr evvel uçmaòda Ádem alnında erdi, Ádem alnından ÓavvÀ raómiñe bardı yana Şiã alnına keldi. Mundaúúú atalar alnından analar raómiñe, analar raómindin oàullar alnına öwrülür erdi, nevbet birle èAbdu’llÁhàa tegdi, ol nÿrni úamuà körer erdiler, Muóammed Resÿlu’llÁh erdükin úamuà bil[ür] erdiler. KÁhinler, müneccimler bu zamÁnda çiuàusı tēp aytur erdiler. Úamuà er, àatun ol nÿr[nı] küseyür erdiler. (182v 5-10) (Úiããa-i velÁdet-i Muóammed, kıssasında “Naèt-i Áoirü’n-nebi” maddesi)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: “kÁhinler, müneccimler bu zamÁnda çiuàusı tēp aytur erdiler”.

Türkiye Türkçesi ile: Alláhu (taâlâ) nuru, Muhammed nuru sıfatı Adem kıssasında yazıldı, o nur ilk cennette Adem alnundaydı, Adem alnından Havva rahmine gitti yine Şis alnına geldi. Böylece babalar alnından analar rahmine, analar rahminden oğullar alnına döndürülürdü, sırayla Abdullah’a ulaştı, o nuru hepsi görüyorlardı, Muhammed’in Resulu’lláh olduğunu

hepsi bilirlerdi. Kâhinler, münecimler bu dönemde çıkacak diye söylerlerdi. Bütün erkek, kadın o nuru arzu ederlerdi.

Kâhinler, münecimler, Hz. Muhammed'in ne zaman ortaya çıkacağını bilmektedirler. Gelecekle ilgili bilgiler vermektedirler.

6. *Mevlî ta'ÀLÀ CebrÂéilni i'êti, Mu'ammed Resy'lu'llâh Ka'ebniñ fi'elindin ôaber bêrdi, âa'Abede biregüni i'êal Ka'ebni ôltürsün. Selken bin El-Beşer atlıa mübâriz erdi, anı bu işke i'êti, o aydı: men barıp bu işni bitüreyin ammâ Mu'ammed bin Müslim anıñ süt emmiş úarındaşı turur, birle barsun anı ündep evdin çuúarsun. Aydı: ya' Resy'la'llâh men barâay-men, anı ewdin çuúarâay-men, sözleşür óÂlde seniñ sıñardın yara'sız söz söylemekge mu'otAc bolsam neteg úlâay-men. Resy'lu'llâh 'aleyhi's-selâm aydı: sözleşen ziyân úlma'ay. Bir úaç úoldaş alıp bardılar, Mu'ammed bin Müslim úoldaşların tam artında úoyup ôzi kelip úapuú úaúti, Ka'eb kim-sen? t'eyü sordu. Mu'ammed bin Müslim aydı: men seniñ emikdaşın Mu'ammed bin Müslim-men. Ne işke keldin? t'ese aydı: ey Mu'ammed biz ôazene úola turur-biz, y'egü içgü bulmaz-miz, sendin nerse borç úlâalı keldim, t'edi. Ka'eb aydı: maña tutuâ nerse bêrmeginçe bêrmes-men. Mu'ammed bin Müslim tutuâ keltürüp turur-men, t'edi. Ka'eb úoptı, tamdın ingeli o'aradı, ewlügi etekini yırttı, aydı: bu ün bir âarib ün turur, men munda úan e'eri körer-men, t'edi. Bu tişi f'Alçı erdi, munda bir si'ün kapu'âa kelip moynuzı birle kapu'âni úaúımış erdi. F'Al sıñardın andaâ t'ediler. Ka'eb aydı: eger úarañau tün içinde bir e'gü uru'aluú kimerse meni öldürgeli ündese ic'âbet úlâay-men. Bu ne f'Al boldı t'ep tamdın indi selâm úldı, boynun úuça tuttu, Ka'eb aydı: sendin tatlıa yi'e kelür, esrük bolâay mu-sen? Bolâay-men, t'edi. Anda k'êin saçını tuttu, úu'e tarttı, úoldaşlarını ündedi, tam t'üpindin sekriyü úoptılar, úılıç birle urdılar, evvel urmuşta bir çau'ırdı, ewlügi tam üzesindin bir çau'ırdı, mundaın uru öldürdiler. (227v 2-17) (Úi'âa-i vel'âdet-i Mu'ammed, kıssasında "Úi'âa-i fetó-i Óayber" maddesi)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "tişi f'Alçı erdi", "f'Al sıñardın andaâ t'ediler", "bu ne f'Al boldı".

Türkiye Türkçesi ile: Mevlâ (ta'âlâ) Cebrail'i gönderdi, Muhammed Resulu'llâh Ka'b'ın davranışından haber verdi, sahabeden birini gönder Ka'b'ı öldürsün. Selken bin El-Beşer adlı (kişi) biriyle kavgaya tutuşandı, onu bu işe gönderdi, o söyledi: ben gidip bu işi bitireyim; ama Muhammed bin Müslim onun süt emmiş kardeşidir (süt kardeşidir), beraber gelsin onu çağırıp evden çıkarsın. Söyledi: ey Resulu'llâh ben gideceğim dedi, onu evden çıkaracağım, konuştuğum zaman senin tarafına kötü söz söylemeye muhtaç olsam nasıl yapacağım. Resula'llâh (aleyhi's-selâm) söyledi: söyleyen zarar etmeyecek. Birkaç arkadaş alıp gittiler, Muhammed bin Müslim arkadaşlarını tam arkasına koyup kendisi gelip kapıyı çaldı, Ka'b kimsin? diye sordu. Muhammed bin Müslim söyledi: ben senin süt kardeşin Muhammed bin Müslim'im. Ne işe geldin? dese söyledi: ey Muhammed biz vergi isteriz, yiyecek içecek bulmayız, senden bir şey borç istemeye geldim, dedi. Ka'b söyledi: bana rehin bir şey vermeyince vermem. Muhammed bin Müslim rehin getirmişim, dedi. Ka'b ayağa kalktı, damdan inmeye niyetlendi, karısı eteğini yırttı, söyledi: bu ses bir garip sestir, ben burada kan belirtisi görürüm, dedi. Bu kadın falcıydı, bundan önce bir dağ keçisi

kapıya gelip boynuzuyla kapıyı kakmıştı. Fala göre öyle dediler. Ka'b söyledi: eğer karanlık gece içinde bir iyi soylu kimse beni öldürmeye çağırsa kabul edeceğim. Bu nasıl fal oldu diye damdan indi selam etti, boynunu kucaklamaya tuttu, Ka'b söyledi: senden tatlı koku gelir, sarhoş olacak mısın? Olacağım, dedi. Ondan sonra saçını tuttu, aşağı çekti, arkadaşlarını çağırdı, tam altından sıçrayarak kalktılar, kılıçla vurdular, ilk vuruşta bir bağırdı, karısı dam üzerinden bir bağırdı, böylece vurarak öldürdüler.

Burada Ka'b'ın karısının fal açan biri olduğu ve olumsuz bir durumun yaşanacağını bildiği anlaşılmaktadır.

7. *Aymışlar: Óüseyn raøiya'llÀhu èanhu başın Yezidge èltiler erse saúındı, muni yaðşı mu úıldım, yawuz mu úıldım bileyin tép, muãóaf aldı fÂl açtı bu Àyet çíúti kim Úavluhu taèÀla: [XIV: 15]⁴ Maèlisi ol bolur: tegme küç úılàan boynaàu raómetdin nevmid boldı. Köñliqe yakmadı yana açtı ol Àyet ou çíúti, üçüncüde açtı erse öwkelep öre úoptı muãhafını yerge çaldı, aèaúi astın bastı evrÁúların yırtıp pÁre úıldı yélge biraúti. (248v 13-18) (Úiããa-i velÀdet-i Muóammed, kıssasında "Óüseyn raøhu şehÀdeti sözleri" maddesi)*

Alıntıda geçen konuyla ilgili ifadeler: "muãóaf aldı fÂl açtı bu Àyet çíúti kim", "köñliqe yakmadı yana açtı ol Àyet ou çíúti".

Türkiye Türkçesi ile: Söylemişler: Hüseyin (raziya'llâhu anhu) başını Yezid'e götürdüklerinde düşündü, bunu iyi mi yaptım, kötü mü yaptım bileyim diye, Kur'an'ı aldı fal açtı bu ayet ki Kavluhu taâlâ: [XIV: 15]. Mânası o olur: her zulüm yapan isyankâr rahmetten ümitsiz oldu. Gönlüne uygun gelmedi yine açtı o ayet yine çıktı, üçüncüde açtığında öfkelenip ayağa kalktı Kur'an'ı yere attı, ayağı altına bastı sayfaları yırtıp parçaladı yele bıraktı.

Yezid, Kur'an'ı açarak iyi mi kötü mü yaptığına dair bir ayetin çıkmasını istemiştir. Bunun kendisine bir işaret olacağını düşünür.

Úiããa-i İbrÀhim-i Óalil, Úiããa-i velÀdet-i Muóammed, Úiããa-i èİsmÀèil, Úiããa-i Yÿsuf-ı áiddiú kıssalarında müneccimlerden, fal açan kâhinlerden, nücum ilminden ve buna nasıl önem verildiğinden, Hz. Yusuf'un evinin beşinci katında müneccimlerini oturttuğundan bahsedilmektedir. Bunların şamanizmle ilgisinin olduğu açıktır. Yörükân, şamanın "fal bakmaya" dair görevi ile ilgili şunları söylemiştir:

"Türk, "az" adını verdiği bu nevi tefeüle [fal bakmaya] çok temâyül eder ve bu hâlin pek iptidâi bir çağdan beri başlamış olması, bu mefhûmu ifade eden "az" sesinin ilk seslerden olduğunu göstermektedir.

⁴ İbrahim Suresi: 15. Ayet (14/15)

Aylara "avul" ve "cerde" geldiği zaman yağmur tefeül edilir [yağmur fali açılır]. Bulut geceleyin kızarırsa kadın erkek çocuk doğurur. Hastanın vasiyeti de bir "az" dır. Güneş insan yüzüne ıslık çalarsa bu onun ölümüne alâmettir. Bunlar "bilig" yormaktır. Bulut sabahleyin kızarırsa uğursuz gider. Bu, bu nevi tefeülü "ıssızlığ"a [kötülüğe] yormaktır." (Yörükân 2016: 27)

Özellikle son örnekteki *Úîãã-i velÀdet-i Muóammed* kıssasında yer alan, Yezid'in Kur'ân'ı açarak iyi mi kötü yaptığına dair bir ayetin çıkmasını istemesi bize bugüne dair bir eylemin varlığını hatırlatmaktadır: Bugün "tefeül" denilen bir inanış vardır. Kur'ân-ı Kerim açıldığında hangi ayet geldiyse ona göre yorum yapıldığı bilinmektedir. Bu inanışın, şamanizmin bir kalıntısı olduğu inancındayız. Şamanizme ait bu bir şeye bakarak geleceğe veya ona dair yorumun İslamiyetin kutsal kitabındaki ayetlere bakarak yapılması İnan'ın "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" adlı makalesinde söylediği gibi İslamiyetin içinde yer alan ama Şamanizmin varlığını gördüğümüz bir durumdur:

"Kâşgarlı Mahmud birçok şamanizm âdet ve inançlarını tesbit etmiş ve hiçbir yerde "nağuzi billâh" formülünü kullanmamıştır. Anlaşıyor ki XI. yüzyılda bu şamanizm kalıntılarını islâmî bir şekil verilmişti.

Kâşgarlı Mahmud ile Balasagunlu Yusuf Has Hacib'in eserlerini yazdıkları zamanda Karahanlı Türklerinin müslümanlıkları ancak bir asırlıktı. Bu devirde şamanizm geleneklerinin çok canlı olmasına şaşılmaz. Fakat aynı ülkede bin yıl sonra yapılan araştırma ve incelemelerle şamanizmin islâm perdesine bürünerek yaşadığı tesbit edilmiştir. Dikkate değer ki yaptıkları, şamanlıktan başka bir şey olmıyan Doğu Türkistan bakıcıları (yerli tâbire göre "oyun"ları) kendilerinin pirleri olarak Hazret-i Fatma'yı tanurlar. Gûya Hazret-i Fatma'ya bu sanatı Cebrail öğretmiş imiş. Resmen müslüman olan bu şamanlar, başka sanat erbabı gibi, kendilerine mahsus lonca teşkil etmişler ve bunun tüzüğü olarak bir risale de yazmışlardır." (İnan 1998a: 466-467)

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra İslamiyet kisvesine bürünmüş şamanizm kalıntılarını günlük hayatlarında kullanmaya devam etmektedirler. 14. yüzyıla ait İslâmî bir eser olan Kısasü'l-Enbiyâ'nın da yazıldığı dönemde İslâmî öğelerinin içine Şamanizmi yedirdiğini düşünüyoruz.

Kısasü'l-Enbiyâ'da falcılardan, düş yorumlayan rüya yorumcularından bahsedilmiştir. Bu, şamanist bir unsurun izidir, şamanların düş yorumladığı, bilinmeyenden ve gelecekte haber verdikleri bilinir. Günümüzde, falciya ve fala, rüya yorumlarına çok önem verildiği görülmektedir.

Sonuç

"Rabgûzî'nin Kısasü'l-Enbiyâsı'nda "Gelecekte Haber Vermek"le İlgili Şamanizm İzleri" adlı bu çalışmamızdaki hedef, Kısasü'l-Enbiyâ'daki inanışlarda

şamanizm izlerinden bir tanesini tespit etmektir. Örnek verilen kıssalarda şamanizmle ilgili izlerin varlığı görülmektedir.

Úiããa-i İbrÂhîm-i Ôalîl kıssasında, rüya yorumcularından bahsedilmiştir. Nemrut, gördüğü bir rüyayı rüya tabir edenlere sormaktadır ve buna göre hareket edip o zamanda doğan tüm erkek çocukları öldürmüştür. Rüya yorumcularından bahsedilen bir başka kıssa *Úiããa-i Yÿsuf-ı âiddiú* kıssasıdır. Burada da Hz. Yusuf zamanında Mısır hükümdarı Reyyân'ın gördüğü rüyayı kâhinlere yorumlatmak istemesi anlatılmaktadır.

Her iki kıssada da rüya yorumunun sosyal hayatta ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Şamanın önemli görevlerinden olan rüya yorumculuğunun dinî içerikli bir eser olan *Kıssasü'l-Enbiyâ'da* var olması önemlidir.

Kıssalarda sadece geleceğe dair olan rüya yorumculuğu geçmez. Aynı zamanda fal bakmak, gelecek hakkında yorum yapmak gibi örnekler de görülür. *Úiããa-i İbrÂhîm-i Ôalîl*, *Úiããa-i velÂdet-i Muóammed*, *Úiããa-i èismÀèil*, *Úiããa-i Yÿsuf-ı âiddiú* kıssalarında yıldızlara bakılarak gelecekte haber vermek, fal açarak geleceğe dair yorum yapmak geçmektedir. *Úiããa-i velÂdet-i Muóammed* kıssasında Kur'an-ı Kerim'in alınıp rast gele açılarak, açılan ayete göre geleceğin yorumlanması anlatılmaktadır. Söz konusu kıssalarda şamanizmin izlerine rastlanılmaktadır. Şamanın fala bakmak, gelecek hakkında yorum yapmak, düş yorumlamak gibi önemli görevlerinin izleri görülmektedir.

Dinî bir inanç motifi, başka bir dinin kabul edilmesiyle ortadan kalkmaz. Kabul edilen dinin içinde varlığı başka bir biçimde görülür. Şamanizme ait uygulamalar, İslamiyetin kabul edilmesiyle bırakılmamıştır. İslamiyette yasak olmasına rağmen bazı inanışların halkın günlük hayatında sürdürdüğü görülür. Günümüzde bâtil inanç olarak adlandırılan çoğu inanç, şamanizmle ilgilidir, şamanizin günümüze yansımalarıdır. Dinî içerikli bir eser olan *Kıssasü'l-Enbiyâ'da* şamanizmle ilgili olduğu görülen izler vardır. Bu kıssalar ayrıntılarıyla incelendiğinde şamanizme ait uygulamaların ve inançların varlığı görülür. Şamanın görevleri arasında sihir ve büyü yapmak, ateşe ve tabiat olaylarına hükmetmek, gelecekte haber vermek vardır. Bunları gerçekleştiren şaman, kendisine yüklenen toplumsal görevini yerine getirir. Bu görevlerin varlığı kıssalarda bulunmaktadır. Bu görevlerden biri olan "gelecekte haber vermek" görevi kıssalarda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım (1998), Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul. (Aksoy 1998)
- Arat, Reşid Rahmeti (1992), Edib Ahmed b. Mahmud Yügneki. Atabetü'l-Hakayık, Türk Dil Kurumu Yayınları: 32, Ankara. (Arat 1992)
- Ata, Aysu (1997), Úîââü'l-Enbiyâ I. Giriş-Metin-Tıpkıbasım, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1, Ankara. (Ata 1997a)
- Ata, Aysu (1997), Úîââü'l-Enbiyâ II. Dizin, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1, Ankara. (Ata 1997b)
- Atalay, Besim (1943), Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi. I, Türk Dil Kurumu Yayınları: 521; II, TDK Yayınları: 522; III, TDK Yayınları: 523; IV. Endeks, TDK, Ankara. (Atalay 1943)
- Bayat, Fuzuli (2006), Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Yayınları, İstanbul. (Bayat 2006)
- Bayat, Fuzuli (2000), "Anadolu Halk Sufizminin Oluşmasında Şamanlığın Rolü", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir, Ankara. (Bayat 2000)
- Borovkov, A.K. (1963), Leksika Sredneaziatskogo Tefsira XII-XIII vv, Moskova. (Borovkov 1963)
- Canpolat, Mustafa (1975), "Divanü Lugati't- Türk'te Şamanizm İzleri", Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1974, Ankara 1975, s. 19-34. (Canpolat 1975)
- Clauson, Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford. (Clauson 1972)
- Çobanoğlu, Özkul (2001), "Türk Destanları" Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, 1. Cilt, AKM Yayınları, Ankara, s. 86-471, 479-504. (Çobanoğlu 2001a)
- Çobanoğlu, Özkul (2001), "Türk Mitolojisi" Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, 1. Cilt, AKM Yayınları, Ankara, s. 1-85, 473-479. (Çobanoğlu 2001b)
- Çobanoğlu, Özkul (2003), Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Akçağ Yayınları, Ankara. (Çobanoğlu 2003)
- Çobanoğlu, Özkul (2015), Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, 4. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara. (Çobanoğlu 2015)
- Çoruhlu, Yaşar (2000), Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul. (Çoruhlu 2000)
- Divitçioğlu Sencer (2005), Orta-Asya Türk İmparatorluğu VI.-VIII. Yüzyıllar, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. (Divitçioğlu 2005)
- Eliade, Mircea (2006), Şamanizm. İlkel Esrime Teknikleri, 2.baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. (Eliade 2006)
- Elçin, Şükrü (2016), Halk Edebiyatına Giriş, 14.baskı, Akçağ Yayınları, Ankara. (Elçin 2016)
- Eröz, Mehmet (1980), "Türk Boylarında "Kansız Kurban" Geleneği", Türk Kültürü Dergisi, 1980, C.XVII, S.211-214, s.211-216. (Eröz 1980)

- Eröz, Mehmet (1992), Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik- Bektaşîlik, 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları No:91, İstanbul. (Eröz 1992)
- Gömeç, Saadettin (1992), Kök Türkçe Yazılı Metinlerin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Ankara. (Gömeç 1992)
- Gömeç, Saadettin (2011), Şamanizm ve Eski Türk Dini, Berikan Yayınevi, Ankara. (Gömeç 2011)
- Günay, Umay (2015), Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, 7. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara. (Günay 2015)
- Günay Ünver, Güngör Harun (2003), Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi, Rağbet Yayınları, İstanbul. (Günay, Güngör 2003)
- Hassan, Ümit (2000), Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler, 2.baskı, Alan Yayınları, İstanbul. (Hassan 2000)
- İnan, Abdülkadir (1976), Eski Türk Dîni Tarihi, 1.baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. (İnan 1976)
- İnan, Abdülkadir (1998), Makaleler ve İncelemeler I. Cilt, 3.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. (İnan 1998a)
- İnan, Abdülkadir (1998), Makaleler ve İncelemeler II. Cilt, 2.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. (İnan 1998b)
- İnan, Abdülkadir (2000), Tarihte ve Bugün Şamanizm, 5.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. (İnan 2000)
- İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı (1963), Mili Eğitim Yayınları, 3. Cilt, İstanbul. (İslâm Ansiklopedisi, MEB, 1963)
- İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı (1966), Mili Eğitim Yayınları, 10. Cilt, İstanbul. (İslâm Ansiklopedisi, MEB, 1966)
- Kafesoğlu, İbrahim (2002), Türk Millî Kültürü, 21. basım, Ötüken Yayın No: 376, İstanbul. (Kafesoğlu 2002)
- Kalafat, Yaşar (1996), Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, 2.baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Merkezi Yayını, Ankara. (Kalafat 1996)
- Kalafat, Yaşar (2004), Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm, 1.baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul. (Kalafat 2004)
- Kapağan, Enver (2014), "Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter 2014, s. 801-810, Ankara-Turkey. (Kapağan 2014)

- Korkmaz, Esat (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, 1.baskı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul. (Korkmaz 2003)
- Kur'an-ı Kerim Meâli (2017), Erişim tarihi 27.10.2017, <http://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf>. (Diyamet 2017)
- Li, Yong-Söng (2004), Türk Dillerinde Sontakılar, 1. baskı, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 40, Kebikeç Yayınları, İstanbul. (Li 2004)
- Ocak, Ahmet Yaşar (2007), Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, 6.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. (Ocak 2007)
- Ögel, Bahaeddin (1971), Türk Kültürünün Gelişme Çağları II, 1.baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. (Ögel 1971)
- Ögel Bahaeddin (2014), Türk Mitolojisi I. Cilt, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara. (Ögel 2014a)
- Ögel Bahaeddin (2014), Türk Mitolojisi II. Cilt, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara. (Ögel 2014b)
- Özarslan, Metin (1997)"Şamanizm ve Siyaset", (Shamanism and Politics: K. C. CHANG), Millî Folklor, Yıl 9, S. 34, Yaz 1997: 99-102. (Özarslan 1997)
- Özarslan, Metin (2002) "Yakut Şamanlarının Dansları", (The Dances of Yakhut Shamans: M. Ja ZORNICKAJA), Türkbilig, 2002/3: 187-192. (Özarslan 2002)
- Perrin, Michel (2007), Şamanizm, 3.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. (Perrin 2007)
- Potapov, L.P. (2012), Altay Şamanizmi (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya. (Potapov 2012)
- Radloff, Wilhelm (2008), Türklük ve Şamanlık, Örgün Yayınevi Kültür Dizisi - Türk Tarihi: 3, İstanbul. (Radloff 2008)
- Roux, Jean-Paul (2002), Türklerin ve Moğolların Eski Dini, 1.baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul. (Roux 2002)
- Steingass, F. (2005), Persian-English Dictionary, Çağrı Yayınları, İstanbul. (Steingass 2005)
- Sodzawiczny, Magdelana (2000), Türkiye Masallarında Şamanizm Öğeleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. (Sodzawiczny 2000)
- Stebleva İ.V., (1992), "Eski Türkçe Fal Kitabı İrk Bitig'de Sembollerin Kavramsal Temeli", Rusçadan Çeviren: Halil İbrahim Usta, s.195-212. (Stebleva 1992)
- Tanyu, Hikmet (1981), "Şamanlık veya Şamanizm", Türk Ansiklopedisi, 30. Cilt, Ankara. (Tanyu 1981)
- Turan, Şerafettin (1990), Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Bilgi Yayınevi, Ankara. (Turan 1990)
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (1991), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 4. Cilt, İstanbul. (İslâm Ansiklopedisi, Diyanet, 1991)
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (1994), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 9. Cilt, İstanbul. (İslâm Ansiklopedisi, Diyanet, 1994)

- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (2001), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 23. Cilt, İstanbul. (İslâm Ansiklopedisi, Diyanet, 2001)
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (2002), Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 26. Cilt, Ankara. (İslâm Ansiklopedisi, Diyanet, 2002)
- Usta, Halil İbrahim, Amanoğlu, Ebulfez (2002), Orta Asyada Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (Usta, Amanoğlu 2002)
- Yıldırım, Nilüfer (2004), Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ. (Yıldırım 2004)
- Yörükân, Yusuf Ziya (2006), Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri. Şamanizm, Ötüken Yayınları, İstanbul. (Yörükân 2006)
- Yörükân, Yusuf Ziya (2016), Türklerin Müslüman Olmadan Evvel Benimsediği Dinler ve Şamanizmin Bu Dinler Üzerinde Görülen Tesirleri (Notlarla ve Eklerle Yayına Hazırlayan: Dr. Turhan Yörükân), Ötüken Yayınları, İstanbul. (Yörükân 2016)
- Yuşeva, Nadya (2000), "Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnancı ve Anadolu'daki Yansımaları", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir, Ankara. (Yuşeva 2000)

